

Aleksander Wojciech Mikołajczak

Rafał Dymczyk

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

„Chrześcijański Dionizos” – kult św. Tryfona w Kawadarci

Streszczenie

Artykuł dotyczy prawosławnego kultu świętego Trifona na Bałkanach, ze szczególnym uwzględnieniem aspektu liturgicznego i obrzędowego święta obchodzonego w Bułgarii 1 lutego, natomiast w Macedonii 14 lutego. Analiza tych problemów dokonana została na podstawie badań terenowych przeprowadzonych w 2016 roku w miejscowościach Kawadarci i Negotino należących do winiarskiego regionu Tikvesz. Kontekst tych badań stanowiła grecka tradycja obchodów świąt dionizyjskich, w szczególności zaś *lenajów*. Zebrana przez autorów dokumentacja obejmowała następujące przejawy kultu, takie jak: 1. Liturgię i obrzędy cerkiewne, 2. Obrzędy sprawowane na winnicach, 3. Ludyczne formy kultu Św. Tryfona. Na podstawie tych materiałów dokonano próby rekonstrukcji przebiegu uroczystości w aspekcie historycznym, religijnym i etnograficznym. Wyprowadzone z nich wnioski pozwalają stwierdzić, że wiele elementów chrześcijańskiej uroczystości ku czci św. Tryfona odwołuje się do tradycji pogańskich, adaptowanych na potrzeby cerkiewne i obrzędowe. Dowodzi to żywotności tradycji antycznej we współczesnym folklorze bałkańskim, co pozwala wykorzystywać go do badań porównawczych w zakresie szeroko pojętych studiów kulturoznawczych.

Słowa kluczowe: św. Tryfon, lenaje, Dionizos, Kawadarci, Macedonia, Bułgaria, ludyczność, prawosławie

Każdego roku 14 lutego w Kawadarci – miejscowości położonej w regionie Tikvesz w Macedonii – obchodzi się święto wina i winiarzy. Chociaż jest ono wyrazem czci oddawanej św. Tryfonowi – patronowi winnic, ogrodów, winogradników i karczmarzy¹, to w swym charakterze zdaje się przywoływać pierwotne echa żywego tu w starożytności kultu Dionizosa. Z tych względów święto w Kawadarci warte jest uwagi, albowiem w jego obchodach wybrzmiewają

¹ Zob. *Жития на светите*. Синодално издателство, София, 1991 година, под редакцията на Партений, епископ Левкийски и архимандрит д-р Атанасий (Бончев).

zarówno chrześcijańskie, jak i pogańskie tony, przechowane w wierzeniach i legendach macedońskiego ludu.

Święty Tryfon należy do grona kapadockich męczenników z III w., czczonych zarówno w prawosławnej, jak i łacińskiej tradycji chrześcijaństwa. Był on jednym ze świętych lekarzy, który wedle tradycji miał cudownie uzdrowić córkę cesarza Gordiana III (238-244), czym zyskał sobie szacunek i sławę. Jednak po dojściu do władzy imperatora Decjusza Trajana (249-251), zacieklego wroga chrześcijan, Tryfon za odmowę złożenia ofiary Merkuremu, został osądzony i skazany na śmierć męczeńską².

Żywot świętego zachował się w trzech redakcjach: greckiej, cerkiewno-słowiańskiej oraz łacińskiej. Wersję grecką datuje się na czasy sprzed Metafrasteses, czyli wcześniej niż IX stulecie³. Jej przekład cerkiewnosłowiański pochodzi najprawdopodobniej z XIII lub XIV w., zaś tekst łaciński w *Patrologia Latina*, jest tłumaczeniem wersji greckiej. Prócz tych kanonicznych przekazów, postać św. Tryfona obrosła jednak wieloma lokalnymi podaniami, które na równi z żywotem kształtowały jego ludowy kult. W Cerkwi Rosyjskiej znana jest apokryficzna opowieść o sokolniku Iwana Groźnego, Tryfonie Patrykiewiczu, który dzięki cudownej pomocy patrona odnalazł zaginionego sokoła, unikając w ten sposób niechybnej śmierci z rąk cara. W tradycji macedońskiej najpopularniejsza stała się natomiast legenda o Tryfonie winogradniku, która ukształtowała jego liturgiczny kult w Kawadarci.

Data obchodów liturgii św. Tryfona w poszczególnych tradycjach i obrządkach jest zależna od obowiązujących w nich kalendarzy. W prawosławiu macedońskim przypada ono, jak wspomnieliśmy, na dzień 14 lutego⁴ starego stylu. Natomiast Bułgarzy obchodzą dziś to święto 1 lutego⁵, a więc według kalendarza gregoriańskiego. Podobnie jest w Kościele katolickim, gdzie wspomnienie św. Tryfona figuruje w *Martyrologium Romanum* także pod tą samą datą⁶. Przyjęcie takiego terminu obchodów nie wyniknęło jednak – jak można sądzić – ze zwyczajowego ustanowienia święta w dniu śmierci męczennika, lecz zdaje się być powiązane z cyklem uprawy winnej latorośli. Jest to wyraz znanego procesu przejmowania przez chrześcijaństwo świąt pogańskich, w tym zaś wypadku adaptacji obchodzonych na cześć Dionizosa Lenajów.

² Zob. Herbermann Charles, ed., „Tryphon, Respicus and Nympha”. *Catholic Encyclopedia*, ed. Ch. Herbermann, New York: Robert Appleton Company, 1913.

³ Zob. Bollandists, *Bibliotheca hagiographica graeca*, Bruxellis, Société des Bollandistes, 1909; F. Halkin, *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, t. 2 (I. Calybita-Zoticus), Bruxelles: Soc. des Bollandistes 1957.

⁴ Zob. Македонска Православна, Црква – Охридска Архиепископија, <http://www.mpc.org.mk/Kalendar/mesec.asp?mo=2> [dostęp: 20.06.2016].

⁵ Zob. Църковен календар, Официален сайт на Светия синод на Българската православна църква – Българска патриаршия, <http://www.bg-patriarshia.bg/calendar.php> [dostęp: 20.06.2016].

⁶ Zob. *Martyrologium romanum: ex decreto sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ionnis Pauli PP. II promulgatum*, Città del Vaticano: Typis Vaticanis, 2004, s. 127.

W antycznej Grecji Lenaje – rozpoczynające cykl świąt dionizyjskich – obchodzono wszak w miesiącu *Gamelion* (Godowym), przypadającym według kalendarza księżycowego na przełom stycznia i lutego⁷. Wiązało się to z przycinaniem w tym okresie pędów winnej latorośli w celu wzmocnienia płodności jej krzewów. Towarzyszące tej uroczystości obrzędy, po rozpowszechnieniu się w regionie Tikwesz chrześcijaństwa, przekształciły się z czasem w obchody święta męczennika Tryfona.

Te podwójne, pogańskie i chrześcijańskie, odniesienia określają także dzisiaj treści i charakter obchodzonego w Kawadarci winiarskiego święta. W swych rytach cerkiewnych odwołuje się ono do wierzeń prawosławnych, w warstwie zaś obrzędowej nawiązuje do folkloru i pradawnych wierzeń. Kluczem do zrozumienia tej swoistej synkrezji jest przydomek nadawany świętemu zarówno w tradycji macedońskiej, jak i bułgarskiej. Określenie Tryfon „Zarezan” można bowiem odnosić zarówno do opisu śmierci męczennika zawartego w żywocie, jak i do ludowych wyobrażeń winogradnika pracującego w winnicy⁸. W pierwszym przypadku jest to motyw rozsiekania ciała Tryfona przez oprawców mieczami, w drugim zaś jego samookaleczenie podczas przycinania pędów winnych latorośli. W obu wypadkach był on jednak „zarezan”, czyli „przycięty”.

Wyjaśnienie to wydaje się niwelować także inną sprzeczność między kanoniczną wersją żywota Tryfona a jego odmianami w bułgarskich i macedońskich legendach. Mowa tu o nieprzystawalności dwóch profesji świętego, który w żywocie jawi się jako lekarz-uzdrowiciel, zaś w bałkańskich podaniach występuje jako winogradnik. Analiza ludowych przekazów pozwala stwierdzić, że obie wersje opowieści łączy właśnie akt okaleczenia się Tryfona i wynikające z niego konsekwencje.

Według podań bułgarskich Tryfon, przycinając pędy winorośli, miał się naśmiewać z przechodzącej opodal Matki Bożej, że ma dziecko z nieprawego łoża. W wersji macedońskiej święty został zaś przez nią napomniany, że pracuje w dniu Ofiarowania Chrystusa w Świątyni. Nie przyjmując tej połajanki, niegrzecznie wówczas odparł, że wcale go to nie obchodzi. Za karę w obu wersjach miał sobie przypadkowo odciąć nos koserem, którego używał do cięcia winnych pędów. Matka Boża ulitowała się jednak nad bluźniercą i dała mu cudowny lek, który spowodował, że odcięty nos przyrósł z powrotem do twarzy. Ukazując Tryfona w kontekście cudownego uleczenia, wydarzenie to godzi więc w ludowe przekazy z kanoniczną wersją jego żywota, gdzie jawi się on jako uzdrowiciel cesarskiej córki.

Prowadzone obecnie badania nad kultem św. Tryfona koncentrują się jednak nie tylko na dotyczących go podaniach i legendach, lecz podejmują też

⁷ Zob. E. Mireaux, *Życie codzienne w Grecji w epoce homerowej*, tłum. S. Kołodziejczyk, Warszawa 1962, s. 179-181; także E. Zwolski, *Choreia. Muza i bóstwo w religii greckiej*, Warszawa 1978.

⁸ Zob. Л. Старева, *Български светци и празници*, София, s. 111-117.

problem towarzyszącej im w folklorze obrzędowości. Wiąże się to z odradzaniem się praktyk religijnych w Macedonii, które przetrwały komunistyczną ateizację i po 1990 roku na powrót stały się ważnym składnikiem narodowej tożsamości. Badania nad tymi zagadnieniami prowadzi dzisiaj Instytut Kultury Starosłowiańskiej w Prilepie kierowany przez dr Eli Luczewską⁹. Dzięki jej uprzejmości w dniach od 13 do 15 lutego 2016 roku mieliśmy okazję uczestniczyć w święcie Tryfona, które w Kawadarci odbywa się w głęboko tradycyjny sposób¹⁰. Obchody te, zarówno w swej cerkiewnej, jak i ludowej obrzędowości, dobrze odzwierciedlają istotę Tryfonowego kultu, łączącego w sobie religijne i folklorystyczne treści. Dokumentując przebieg tego święta, wyróżniliśmy zatem trzy jego zasadnicze reprezentacje: 1) liturgiczną, 2) obrzędową i 3) ludyczną.

Na podstawie wywiadów z miejscowymi informatorami ustaliliśmy, że w liturgicznej oprawie święto Tryfona zaczęto ponownie obchodzić w Kawadarci dopiero przed czterdziestu laty. O wcześniejszej jego tradycji nie udało się niestety uzyskać bliższych informacji. Przez analogię z innymi regionami Macedonii i Bułgarii można wszelako domniemywać, że wcześniej odbywało się ono w podobny sposób do obecnego¹¹.

Główne liturgiczne obchody święta rozpoczynają się 14 lutego o godz. 10:00 w cerkwi pod wezwaniem św. Dymitra, pochodzącej z 1834 roku, a więc z czasów panowania tureckiego. W świątyni od rana gromadzą się rodziny winogradników i winiarzy z okolicy, a także przybywają prawosławni duchowni z pobliskich parafii, by uczestniczyć w uroczystej koncelebrze. W ostatnich kilkunastu latach jest ona sprawowana pod przewodnictwem władzyki Tymoteusza¹² – metropolity eparchii debarsko-kiczewskiej. Główne nabożeństwo poprzedza jutrznia, po której odprawiana jest liturgia na dzień św. Tryfona, zaś na koniec dokonywane są rytury uświęcające winne krzewy i trud winogradników.

Uroczysta liturgia celebrowana jest zgodnie z tradycją prawosławia za zasłoną ikonostasu, jednak kluczowe jej momenty odbywają się na oczach wiernych. Wychodząc do nich, władzyka Tymoteusz udziela im swego błogosławieństwa oraz wygłasza homilię odnoszącą się do religijnej treści święta. W 2016 r. przywołał w niej kanoniczną wersję żywota św. Tryfona, przypominając o jego lekarskiej posłudze oraz męczeńskiej śmierci będącej wyrazem wiary i miłości Boga. Słowa te, wypowiedziane w liturgicznym kontekście, zacieśnić miały więź

⁹ Zob. *Институт за старословенска култура – Прилеп*, <http://www.isk.edu.mk/article/mk/institut/> [dostęp: 19.06.2016].

¹⁰ W badaniach uczestniczyli pracownicy Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej UAM: prof. Aleksander W. Mikołajczak (filolog klasyczny), prof. Mariola Mikołajczak (slawistka), prof. Andrzej Sieradzki (językoznawca), dr Rafał Dymczyk (slawista) i dr Patryk Borowiak (slawista).

¹¹ Zob. Н. Ников, *Празниците на българите Какво ДА или НЕ правим*, София 2010, s. 123-129.

¹² Zob. *Тимотеј Дебарско-кичевски* [w:] *Вест, Сите владици на Синодот*, Година: 2, Број:592, Сабота, 6/29/2002; także http://www.bigorski.org.mk/index.php?content_type=manastir&name=timotej [dostęp: 19.06.2016].

między świętym patronem, a wiernymi, którzy przyszli prosić go o wstawiennictwo w rozpoczynających się pracach w winnicach.

O tym agrarnym aspekcie święta przypominała wystawiona w głównej nawie cerkwi ikona św. Tryfona¹³, przybrana liśćmi uszczkniętymi z zeszłorocznych pędów winnych krzewów. Ukazuje ona świętego w postaci młodzieńca z koserem w dłoni, co jest zgodne z jego obrazem w ludowych legendach, lecz różni się od wizerunków wywiedzionych z żywota, przedstawiających męczennika ze szkatułką na leki. Podczas liturgii wierni składali przed tą ikoną pokłony, całując ją i trzykroć się żegnając. Można było odnieść wrażenie, że akt jej adoracji był dla nich nawet ważniejszy od uczestnictwa w sprawowanej równocześnie celebrze. Świadczyłyby to o żywotności kultu św. Tryfona w Kawadarci, nie tyle jako chrześcijańskiego męczennika, ile drugiego Dionizosa – patrona wina i winiarzy od niepamiętnych czasów obecnego w ludowych wierzeniach. Potwierdzała to także obrzędowa część cerkiewnych uroczystości, polegająca na święceniu przez władkę wody i symbolicznym przycinaniu przez niego pędów winorośli¹⁴.

Pierwszy z tych obrzędów odbywał się w głównej nawie cerkwi w pobliżu wyjścia i miał charakter katarski, a także ochronny. Woda nie tylko obmywa ze zmyły grzechów, pozwalając odradzać się w Chrystusie, lecz także pobudza vegetację winnych krzewów, zabezpieczając je przed robactwem i chorobami. Dlatego wierni, tłocząc się, zabierali do domów użyte przez władkę do jej święcenia gałązki, pełni wiary w ich oczyszczającą i chroniącą moc.

Dla ludowej duchowości najsilniej przemawiał jednak rytuał przycinania przez duchownych pędów winnej latorośli w symbolicznej winnicy przy cerkwi, zwanej *asma*¹⁵. Obrzęd ten dokonywał się na wolnym powietrzu i towarzyszyły mu specjalne formuły modlitewne, mające zapewnić urodzaj i wyplenić zagrażające krzewom szkodniki:

[...] Dlatego, Wszechmogący, spójrz ze swojej Świętej Siedziby na te włości: winnice, pola, ogrody i wszystko inne, błogosław je i zachowaj od wszelkich magii, bająn i innego zła czynionego przez diabła i złych ludzi, którzy diabłu służą; pozwól, by w swoim czasie z Twoim błogosławieństwem dały wielki plon, by nie mogły im zaszkodzić żadne zwierzęta, robactwo, gady, mrówki, muchy, inne szkodniki i niepogoda, i oddal wszystko co przynosi nieporządek i straty.

¹³ Istnieje kilka wersji kanonicznych ikon świętego Trifona. Najczęściej przedstawiany jest on jako winogradnik z koserem w dłoni, służącym do przycinania pędów winnej latorośli albo jako święty lekarz, trzymający w dłoniach szkatułkę na leki oraz szpachtelkę do ich dozowania. Na rosyjskich ikonach przedstawiany jest z kolei jako sokolnik z carskim sokołem na ramieniu.

¹⁴ Por. R. Dymczyk, A. W. Mikołajczak, *Liturgia i obrzędy cerkiewne podczas obchodów święta Św. Tryfona w Kawadarci, 14 lutego 2016 roku (LIOC)*, w zbiorach Pracowni Humanistycznych Studiów Interdyscyplinarnych UAM.

¹⁵ Nazwa ta pochodzi, jak się zdaje, od greckiego słowa *ᾄσμα* oznaczającego pieśń w szczególności zaś odę liryczną lub hymn. Wskazuje to na powiązanie tej nazwy z modlitwami wznoszonymi przez duchownych podczas obrzędów przycinania winorośli.

Zaklinam was, wszelkie stworzenia, zwierzęta, robactwo, gąsienice, gzy, turkucie, normice, krety i różne insekty (sic!), mrówki, mole i kąśliwe osy, gadziny pełzające, szkodliwe ptaki i wszystko inne, co może zaszkodzić winnicom, polom i ogrodom – zaklinam was w imię Ojca, Syna Jedynego i życiodajnego Świętego Ducha. [...] Was zaklinam [...] nie zatrzymujcie się w winnicach, wśród pól ani ogrodów dzieci bożych [...], idźcie w dzikie góry i na bezwodne pustynie, tam gdzie Bóg nakazał wam żyć¹⁶.

Wypowiedziawszy te słowa, władcyka w asyście koncelebransów i zebranych wokół *asma* winogradników i winiarzy, polewał wpierw krzewy winem, a następnie przyciął je sekatorem (używanym dziś zamiast koseru) jeden z winnych pędów. Wierni uznając ten ryt za kulminację całej uroczystości, starali się chwycić obcinane przez duchownych gałązki, by zabrać je ze sobą i zachować do kolejnego święta w przyszłym roku.

Na obrzędzie tym kończy się liturgiczna celebra uroczystości św. Tryfona w cerkwi, lecz nie kończą się obchody jego święta. Przenoszą się one teraz do okolicznych winnic, gdzie ich właściciele w rodzinnym gronie sprawują podobne w swym charakterze, lecz tym razem prywatne obrzędy. Na zaproszenie winogradniczej rodziny, Soni i Lubcza Wasileskich, mieliśmy możliwość uczestniczyć w tych domowych praktykach, co pozwoliło sporządzić ich terenową dokumentację¹⁷. To, co najbardziej nas uderzało, to fakt, że sprawiały one wrażenie archetypicznych wobec obrzędów sprawowanych wcześniej w cerkwi św. Dymitra.

Obchody w winnicy odbyły się bezpośrednio po liturgii, a więc wczesnym popołudniem i rozpoczęła je modlitwa prekacyjna do św. Tryfona o ochronę winnych krzewów przed chorobami i mrozem. Jej słowa wygłosił wobec zgromadzonych Lubczo – gospodarz i najstarszy z obecnych, członek rodu¹⁸. Zważywszy, że obchodom dionizyjskich świąt zawsze towarzyszyły modły i dytyrambiczne pieśni, można przypuszczać, że i modlitwa w winnicy stanowi przejaw przenikania się chrześcijańskiej i pogańskiej tradycji. Jeśli mamy rację, to prośby władcyki Tymoteusza kierowane do św. Tryfona przy *asma*¹⁹, uznać należy za cerkiewną legitymizację praktyk obecnych w ludowej religijności od zarania chrześcijaństwa na tych ziemiach.

Podobnemu procesowi chrystianizacji ulegał, jak się zdaje, także inny element obrzędu odprawianego przez Lubcza Wasileskiego, czyli polewanie winem i rakiją pni krzewów winorośli²⁰. W tradycji pogańskiej istniał bowiem

¹⁶ Modlitwa na święto św. Tryfona, z cerkwi pw. św. Dymitra w Kawadarci (opatrzone datą 1993), tłum. M. Walczak-Mikołajczakowa.

¹⁷ Por. R. Dymczyk, A. W. Mikołajczak, *Obrzędy sprawowane na winnicach podczas obchodów święta św. Tryfona w Kawadarci, 14 lutego 2016 roku (OSNW)*, w zbiorach Pracowni Humanistycznych Studiów Interdyscyplinarnych UAM.

¹⁸ Zob. OSNW nr 1.

¹⁹ Zob. LIOC nr 1.

²⁰ Zob. OSNW nr 2.

zwyczaj składania ofiar płynnych, który określa się zwykle łacińskim mianem *libatio*²¹. Obecność tego rytu, zauważona przez nas także w cerkiewnych obchodach święta²², znowu karze upatrywać w nim chrześcijańskiej asymilacji praktyk kultu Dionizosa, zaanektowanych przez Kościół na potrzeby nowej wiary.

Kwestia ta tak samo odnosi się do samego rytualnego obcinania pędów dokonywanego przez gospodarza po spełnieniu libacji. Przypuszczać można, że i ten rytuał zakorzeniony jest w świecie przedchrześcijańskich wierzeń. Nie zachowały się niestety świadectwa szczegółowo dokumentujące przebieg greckich Lenajów, stąd nie ma pewności, że obrzęd podcinania towarzyszył temu dionizyjskiemu świętu. Niemniej korelacja czasu Lenajów z cyklem prac w winnicach pozwala domniemywać, że istotnie mogło tak być. Macedońska obrzędowość święta Tryfona zdaje się w każdym razie potwierdzać to przypuszczenie.

Antycznym świętom towarzyszyły także uczyty, które odbywały się po złożeniu ofiar bogom. Reliktem tego obyczaju jest wspólne spożywanie w winnicy Wasileskich posiłku, kończącego obrzęd przycinania. Przygotowuje go zawczasu gospodyni, która częstuje rodzinę i gości pieczonym ciastem, serami i mięsem, jak również przechowanymi z zeszłorocznych zbiorów kiściami winogron²³. W tym czasie gospodarz rozlewa wszystkim do szklanek wyprodukowane z nich domowe wino oraz rakiję, co niewątpliwie nawiązuje do pogańskiego obyczaju upijania się podczas dionizyjskich świąt.

Ów ludyczny aspekt święta ku czci Tryfona przyjął w Kawadarci formę ludowego festynu odbywającego się na głównym placu miasteczka²⁴. Nasi gospodarze, Sonia i Lubczo, woleliby jednak – jak nam powiedzieli – żeby więcej ludzi świętowało ten dzień w winnicach, niż uczestniczyło w publicznym pijaństwie na ulicach²⁵. Nie zmienia to wszelako faktu, że kultywowany w Kawadarci obyczaj wspólnego picia zachował wiele z dionizyjskich tradycji Lenajów. Przypomnijmy, że w antycznej Grecji świętowano właśnie na miejskich agorach, ulicach i wiejskich placach. Podczas Lenajów przeciągały nimi wesołe *komosy* podochoconych winem mężczyzn i kobiet, zaś w teatrach odbywały się konkursy chórów dytyrambicznych oraz tragiczne i komiczne agony²⁶.

Podobnie dzieje się dziś podczas festynu w Kawadarci, zamykającego obchody tryfonowego święta. Charakter nieskrępowanej ludowej zabawy wyzwala tu te same emocje, rodzące się ze wspólnoty picia i dionizyjskiej radości życia. Na prowizorycznie ustawionej scenie, niczym w antycznym teatrze, występowały

²¹ Por. *Libatio*, [w:] *Mała encyklopedia kultury antycznej*, red. Z. Piszczek, Warszawa 1973, s. 417.

²² Zob. OSNW nr 3.

²³ Zob. OSNW nr 4.

²⁴ Por. R. Dymczyk, A. W. Mikołajczak, *Ludyczne formy obchodów święta Św. Tryfona w Kawadarci, 14 lutego 2016 roku (LFOS)*, w zbiorach Pracowni Humanistycznych Studiów Interdyscyplinarnych UAM.

²⁵ Zob. LFOS nr 1.

²⁶ L. Beschi, *Ateńskie święta i igrzyska*, [w:] *W dawnych Atenach*, red. polskiej wersji językowej J. Kosińska, K. Plater, Wrocław 1971, s. 166-168.

miejscowe gwiazdy, rywalizując o względy publiczności. Z rozstawionych zaś na placu beczek lało się wino, którego winiarze w ramach promocji nie szczędzili czcicielom św. Tryfona. Także okoliczne mechany, bary i restauracje pełne były rodzin z dziećmi, dziadkami i przybyłymi w gości krewnymi²⁷.

Jest oczywiste, że podobieństwa między świętami Dionizosa, a winiarskim festynem w Kawadarci, wynikały głównie ze wspólnej ludzkiej potrzeby zabawy i ucieczki od powszedniości. Macedoński folklor nasuwa jednak także inną myśl – o powinowactwach obrzędowych praktyk, wpisanych w zjawiska długiego kulturowego trwania. Rodzi to jednak pytanie o możliwość ich odnalezienia w zjawiskach odległych od siebie o tysiące lat? W wypadku Lenajów i obchodów święta Tryfona, sprzyja temu specyfika procesu historycznego, wynikająca z migracji na Bałkany różnych nacji: Traków, Greków, Rzymian, Bizantyjczyków, Słowian i Turków²⁸. Wytworzyły w tym regionie Europy model swoistej kulturowej przechodniości, gdzie jedni najeźdźcy podbijani byli przez drugich, by sami ulec kolejnym, których zalewała następna fala przybyszów. Pomimo tego, a może właśnie dlatego, w Macedonii daje się zauważyć osobliwą ciągłość folkloru, którego treści przekazywane z pokolenia na pokolenie zdają się tworzyć trwałą matrycę archetypicznej pamięci.

Bibliografia:

1. Beschi L., *Ateńskie święta i igrzyska*, [w:] *W dawnych Atenach*, red. polskiej wersji językowej J. Kosińska, K. Plater, Wrocław 1971.
2. *Вест, Сите владици на Синодот, Година: 2, Број: 592, Сабота, 6/29/2002.*
3. Bollandists, *Bibliotheca hagiographica graeca*, Bruxellis, Société des Bollandistes, 1909.
4. Dymczyk R., Mikołajczak A. W., *Liturgia i obrzędy cerkiewne podczas obchodów święta Św. Tryfona w Kavadarci, 14 lutego 2016 roku (LIOC)*, w zbiorach Pracowni Humanistycznych Studiów Interdyscyplinarnych UAM.
5. Dymczyk R., Mikołajczak A. W., *Ludyczne formy obchodów święta Św. Tryfona w Kavadarci, 14 lutego 2016 roku (LFOS)*, w zbiorach Pracowni Humanistycznych Studiów Interdyscyplinarnych UAM.
6. Dymczyk R., Mikołajczak A. W., *Obrzędy sprawowane na winnicach podczas obchodów święta Św. Tryfona w Kavadarci, 14 lutego 2016 roku (OSNW)*, w zbiorach Pracowni Humanistycznych Studiów Interdyscyplinarnych UAM.
7. Halkin F., *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, t. 2 (Ioannes Calybita-Zoticus), Bruxelles: Soc. des Bollandistes, 1957.
8. *Catholic Encyclopedia*, ed. Ch. Herbermann, New York: Robert Appleton Company, 1913.
9. *Mała encyklopedia kultury antycznej*, red. Z. Piszczek, Warszawa 1973.
10. *Martyrologium romanum: ex decreto sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ionnis Pauli PP. II promulgatum*, Città del Vaticano: Typis Vaticanis, 2004.
11. Mireaux E., *Życie codzienne w Grecji w epoce homerowej*, tłum. S. Kołodziejczyk, Warszawa 1962.

²⁷ Zob. LFOS nr 2.

²⁸ Zob. J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Słowianie południowi i zachodni VI-XX wiek*, Warszawa 2005, s. 9-19.

12. *Modlitwa na święto św. Tryfona*, z cerkwi pw. św. Dymitra w Kawadarci (1993), tłum. M. Walczak-Mikołajczakowa.
13. Ников Н., *Празниците на българите Какво ДА или НЕ правим*, София 2010.
14. Skowronek J., Tanty M., Wasilewski T., *Słowianie południowi i zachodni VI-XX wiek*, Warszawa 2005.
15. Старева Л., *Български светци и празници*, София.
16. Zwolski E., *Choreia. Muza i bóstwo w religii greckiej*, Warszawa: PAX 1978.
17. *Жития на светците*. Синодално издателство, София, 1991 година, под редакцията на Партений, епископ Левкийски и архимандрит д-р Атанасий (Бончев).

Źródła internetowe:

1. http://www.bigorski.org.mk/index.php?content_type=manastir&name=timotej.
2. <http://www.bg-patriarshia.bg/calendar.php>.
3. <http://www.isk.edu.mk/article/mk/institut/>.
4. <http://www.mpc.org.mk/Kalendar/mesec.asp?mo=2>.

„The Christian Dionysus” – a cult of Saint Tryphon in Kavadarci

Abstract

The article deals with the Orthodox cult of Saint Tryphon in the Balkans, focusing mainly on the liturgical and ritual holiday held in Bulgaria on the 1st, and in Macedonia on the 14th of February. The analysis of these cases has been carried out on the basis of the field study conducted in 2016 in Kavadarci and Negotino towns, belonging to the winery region of Tikves. The environment for that research was set by the Greek tradition of celebrating the Dionysus holidays, particularly the Lenaia. All the documentation collected by the authors include the following manifestations of the cult: 1. Liturgy and Orthodox Church rituals, 2. Rituals conducted in the wineries, 3. Ludic forms of Saint Tryphon's cult. On the basis of this material, it has been attempted to reconstruct the course of the ceremony in the historical, religious and ethnographical aspect. The conclusions drawn from this study make it possible to understand that many Christian elements of the celebration in honor of Dionysus refer to the pagan traditions adjusted to the Orthodox or ritual needs. It proves the longevity of ancient tradition in the contemporary Balkan folklore and also makes it applicable in the comparative research concerning cultural sciences in their broadest scope.

Keywords: Saint Tryphon, Lenaia, Dionysus, Kavadarci, Macedonia, Bulgaria, the ludic, Orthodox